

**ԵՍ ԵՄ ՀԱՅՆ ԿԵՆԴԱՆԻ.
ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԴԻՄԱՊԱՏԿԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԼԱՎԱՇԻ ՎՐԱ**

ՀՌԻՓՍԻՄԵ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Հոգվածը ներկայացնում է ժողովրդական արվեստի բացառիկ նմուշները. Քրիստոսի դիմապատկերով հայկական ավանդական լավաշներն ու նրանց հայտնության պատմությունը:

Քանայի բառեր – Քրիստոս, Քրիստոնեություն, դիմապատկեր, հայկական ավանդական լավաշ:

Համաշխարհային արվեստում բազմաթիվ են Տիրոջը՝ Քրիստոսին նվիրված ստեղծագործությունները, սրբապատկերները, որոնցից յուրաքանչյուրում մարդը որոնում է իրեն հուզող հարցերի պատասխանները... Որոնում, գտնում, անկեղծանում, զրուցում ինքն իր հետ, ազատվում իր մեջ ամբոխված խռովություններից: Տիրոջ դիմապատկերի առջև այլ կերպ գուցե հնարավոր էլ չէ: Մարդկային երևակայությունը, հավանաբար, անկարող է կերտել առավել կատարյալ ու անեղծ որևէ ստեղծագործություն, որը կկարողանա նմանության ենթաշերտեր ունենալ Աստծո Անձեռակերտ պատկերի հետ:

Աստվածային հայտնության աննախադեպ երևույթ են հայկական ավանդական թոնրում թխված՝ ցայսօր նմանը չունեցող Քրիստոսի դիմապատկերով լավաշները, որոնք անկարող են անհաղորդ թողնել և որևէ մեկին: Լավաշներից յուրաքանչյուրը դիտելիս, ասես, միահյուսվում են առաջին քրիստոնյա ժողովրդի՝ հավատն իր մեջ կրող հայի կերտած, ամբարած սեփական պատմությունը, Տիրոջ չարչարանաց ուղին և հայ ազգային քրիստոնեական հավատքը յուրաքանչյուրիս հոգում իբրև անմար կանթեղ պահելու գաղափարը: Քրիստոսի դիմապատկերով լավաշներից յուրաքանչյուրն իր մեջ, ասես, կրում է քրիստոնեության հիմնաքար հանդիսացող մշտանորոգ սերը: Սրբապատկերներ, ուր դրոշմված է ոչ թե երկրային մարդու, այլ երկնակյացի՝ Աստծո անսահման պատկերը: Սուրբը ներկայանում է փոխակերպված, երկրային չարչարանքներից օտարված, ամենափայլ ճառագայթի միջով արդեն մեզ է նայում անսովեր ծագում ունեցող երկնավորը:

Ժողովրդական արվեստի նմուշ ինքնատիպ սրբապատկերներից յուրաքանչյուրը Հիսուսի դիմապատկերով մեկ ամբողջական լավաշ է՝ հեռահար աղերսներ ունենալով Թուրինյան պատանքի հետ: Ի տարբերություն Թուրինյան պատանքի, սա կտավե սավան չէ, այլ, ինչպես արդեն նշվեց, լավաշ

(մաքուր և զուտ ցորենի ալյուրից պատրաստված թարմ բաղարջ՝ անթթխմոր): Փրկչի դիմապատկերը ստացվում է ոչ թե գծա կամ գեղանկարչության միջոցով, այլ առկա է այլ տեխնիկա. Հիսուսի դեմքը պատկերվում է եփման, այրման շնորհիվ (տարբեր փուլերով):

Կարծում ենք պատահական չէ ու նաև ի վերուստ է տրված, որ սրբապատկերների համար իբրև խորհրդանիշ է հանդիսանում հայկական ավանդական թոնրի լավաշը (լավաշն ընդգրկված է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի մարդկության ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ներկայացուցչական ցանկում): Հայ ժողովուրդն առանձնահատուկ պաշտամունք է տաձել թոնրի նկատմամբ, այն անվանել են Աստծո տաճար կամ եկեղեցի, թոնրով երդվել են, հացն աստվածացրել: Տերունական աղոթքում ևս Զհաց մեր հանապազորդ տո՛ւր մեզ այսօր» արտահայտությամբ հաստատագրվում է հացի կենսական անհրաժեշտությունը: Սրբապատկերները կրկնակի լուսակիր են, քանի որ Տիրոջ դեմքն արտացոլված է կենսական կարևորություն ունեցող հացի՝ լավաշի վրա: Սրբապատկերի գեղարվեստական լեզուն իր ենթաշերտերում պահում, ամբարում է ոչ միայն քրիստոնեության, այլև՝ հայ ժողովրդի պատմության էջերը: Այստեղ Աստված ու մարդ արարածը հանդիպում են դեմհանդիման: Տիրոջ կերպարի խորքայնությունն առավելագույնս մոտ է իր երկնային նախատիպին, այն այլևս անբաժան է պահում երկրայինն ու երկնայինը:

Հետաքրքիր է Լավաշ-Սրբապատկերների հայտնությունը. սցենարիստ, գրող, ռեժիսոր, բազմաթիվ հեռուստանախագծերի հեղինակ և պրոդյուսեր Արթուր Վարդանյանը վավերագրական ֆիլմ էր նկարահանում հայկական ավանդական հացի ստեղծման ու պատմության մասին: Հերթական լավաշը թոնրից դուրս բերելիս, հանկարծ նկատեց, որ լավաշի վրա արտատպված են բոլորիս ծանոթ դիմագծերը: Այս ամենն այնքան անսպասելի էր, որ Արթուր Վարդանյանը կրկին ու կրկին ստուգում էր՝ համոզվելու համար, արդյո՞ք լավաշների վրա Տիրոջ դիմապատկերն է: Այսպես հղացավ միտք. կազմակերպել Հիսուսի տարիքը խորհրդանշող 33 Լավաշ-Սրբապատկերներից բաղկացած՝ «ԵՍ ԵՄ ՀԱՅՆ ԿԵՆԴԱՆԻ» խորագրով ցուցահանդես, որն իր մեջ կրում է Սուրբ Հաղորդության խորհուրդը:

Ինչպես արդեն նշվեց, լավաշի վրա արված դիմապատկերները զուգորդումներ ունեն Քրիստոսի անձեռակերտ պատկերների հետ: Այսինքն՝ այնտեղ չկա նկարչական տեխնիկայի և որևէ միջամտություն: Լավաշներն, ասես, Փրկչի դեմքից արտատպված պատկերներ լինեն: Առհասարակ, Քրիստոսի պատկերման ավանդույթը երկար ճանապարհ է անցել. II-IV դդ. հռոմեական

անձավներում պահպանվել են սիմվոլիկ կամ պատմողական բնույթ կրող քրիստոնեական արվեստի որմնանկարներ: Վաղ քրիստոնեական գրողները չեն նկարագրել Նրա արտաքինը և հիմնականում առաջնորդվել են Հովհաննես առաքյալի խոսքի մեջբերմամբ. «Ուստի, թողափեցե՛ք ձեզնից ամեն կեղտոտ սովորություն ու չար ցանկություն և հեզությամբ ընդունեցեք ձեր մեջ սերմանված Աստծու խոսքը, որ կարող է փրկել ձեր հոգիները»¹: Հետագայում արդեն Փրկչի կերպարը եղել է նախ ըստ Ավետարանի դեպքերի ականատեսների ներկայացման, իսկ ավելի ուշ՝ նրանց գրվածքների հիման վրա: Նոր Կտակարանում, ինչպես և վաղ քրիստոնյաների մոտ, Քրիստոսը հիմնականում ընկալվել է իբրև սովորական մարդ, նրան պատկերել են նաև նշանների և այլաբանության միջոցով: Հիսուսի արտաքինի ամենավաղ նկարագրությանը հանդիպում ենք հրեական պրոկոնսուլ Պուբլիոս Կորնելիոս Լենտուլոֆ Սպինտերի՝ Հռոմի սենատին ուղղած նամակում. «Այս մարդը բարձրահասակ է, վեհանձն և ունի արժանապատիվ արտաքին, այնպես որ դիմացինի մոտ առաջացնում է միաժամանակ և՛ վախ, և՛ սեր»: Նամակի հեղինակը նաև նշում է, որ Նա ուներ ուղիղ, մուգ, ուսերից ներքև, և, ինչպես նազովրեցիների մոտ էր ընդունված, մեջտեղից երկու մասի բաժանված մազեր, լայն ճակատ, շեկ, խիտ, ոչ երկար, բայց երկատված մորուս, աչքերը երկնագույն են ու անասելի փայլուն: Նրա խոսքը մտածված է, ճշգրիտ և զուսպ: Նա երկրածիններից լավագույնն է»²:

Տիրոջ Անձեռակերտ պատկերի ծագման պատմությունը, որի մասին հիշատակում է նաև Մովսես Խորենացին իր «Հայոց պատմության մեջ»³, կապված է VI դ. ասորական Եդեսիա քաղաքի թագավոր Աբգար V-ի ապաքինման հետ: Երբ արքայի ուղարկած նկարչին որևէ կերպ չի հաջողվում պատկերել Տիրոջը, Քրիստոսը լվացվում է, դեմքը սրբում վարշամակով ու տալիս այն՝ փոխանցելու արքային, որպեսզի նա բժշկվի:

Քրիստոսի մեկ այլ անձեռակերտ պատկեր, որը գտնվում է Հռոմի Սուրբ Պետրոս տաճարում, կապված է Կաթոլիկ եկեղեցու սրբերից մեկի՝ Վերոնիկայի անվան հետ: Պահպանվել են սրբություններ, որոնց իսկությունը եկեղեցին հնարավոր է համարում: Վերոնիկան՝ ազդվելով Հիսուսի տանջանքներից,

¹ Նոր Կտակարան, Հակոբոս տյառնեղբոր ընդհանրական նամակը, Երևան, 2001, էջ 588:

² Голубцов А. П. Из чтений по церковной археологии и литургике. Санкт-Петербург, 1919, стр. 190.

³ Խորենացի Մ., Պատմություն Հայոց, Հայաստան, 1968, էջ 162-166:

երբ Տերն իր խաչն էր տանում Գողգոթայի ճամփով անդառնալի, Նրան է մեկնում իր թաշկինակը՝ հոնքերի քրտինքը մաքրելու համար: Քրիստոսը վերադարձնում է այն՝ վրան երեսի պատկերը դրոշմված: Տիրոջ անձեռակերտ պատկերի հետ կապված մեկ այլ սրբություն՝ Թաշկինակը Մանուպելյից, պահվում է իտալական Աբրուցո գավառում: Ոչ մեծ, գրեթե թափանցիկ քողի վրա մորուսավոր տղամարդու դեմք է, չկա ներկի և ոչ մի հետք: Պատկերը երկկողմանի է: Հաջորդ սրբությունը իսպանական Ալիկանտե քաղաքում պահվող բատիստե կտավի ուղղանկյուն կտորն է, որի վրա արյան հետքեր են և Քրիստոսի դիմագծերը:

Տիրոջ ոչ միայն դեմքը, այլև մարմինն է, ըստ հավատավորների, դրոշմված Իտալիայի Թուրին քաղաքում պահվող Թուրինյան պատանքին: Ըստ ավանդության, Հիսուսի խաչակրաց չարչարանքներից և մահից հետո հենց այդ պատանքի մեջ է փաթաթվել է Նրա մարմինը:

Քրիստոսի դիմապատկերով հայկական լավաշներում նկատելի են աղերսները վերոնշյալ անձեռակերտ սրբապատկերների դիմագծերի ու պատկերման հետ: Լավաշներից յուրաքանչյուրն ինքնատիպ է ու չկրկնվող, ինչպես և ինքնին երևոյթը: Այնտեղ արտահայտված են Տիրոջ տարբեր հոգեվիճակները, նրա զգացմունքները, ապրումները: Հետաքրքիր է Հիսուսի հոգու աչքերի նայվածքը, անկախ նրանից՝ Փրկչի աչքերը բաց են, թե՛ փակ, մինևույն է, դիտողը զգում է Քրիստոսի ամենատես հայացքը: Հենց աչքերն են մեկնաբանում դիմապատկերը, ցույց տալիս կերպարի սրբությունը, նրա լուսակիր լինելը: Սրբապատկերներին նայելիս տպավորություն է ստեղծվում, որ ոչ թե մենք, այլ Տերն է նայում մեզ իր կենդանարար կամքով:

Անգամ արվեստաբանի համար է դժվար վերլուծել այս սրբապատկերները, քանի որ երևոյթը որքան նոր է, նույնքան էլ մարդկության պես հին, այն նոր խոսք է արվեստում և միաժամանակ՝ կրողն է բազմադարյան պատմության: Լավաշ-էքսպոնատները կամրջում են ժամանակաշրջանները՝ միախառնելով հինն ու նորը, անցյալն ու ներկան ու վեր հանում մարդկության կարևորագույն ձեռքբերումը՝ անսկիզբ ու անժամանակ հավատն առ Աստված:

Ինչպես նշում է արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի տնօրեն Արարատ Աղասյանը, երևոյթն ինքնին բացառիկ է ու տպավորիչ նորոյթ: Ըստ նրա, այս սրբապատկերներն իրենց սկիզբն են առնում մեր ազգային ակունքներից: «Իրոք աննախադեպ է, մինչ այս չհանդիպած, և, իհարկե, զարմանք է առաջացնում այն, որ պատկերն ստացվում է հայկական ավանդական թոնրում, այսինքն

առանց որևէ նկարչական տեխնիկայի միջամտության: Այստեղ վեր են հանվում ազգային ավանդույթները և հայ ազգային քրիստոնեությունը», - նշում է արվեստաբանը:

Լավաշները հնարավորություն են ընձեռում ևս մեկ անգամ հաղորդակից լինելու հայ ազգային քրիստոնեությանը, Հայ Եկեղեցուն, մեր քրիստոնեական վարդապետության կարևորագույն՝ Սուրբ Հաղորդության խորհրդին՝ Քրիստոսի մարմնին ու արյանը ճաշակելու, հաղորդ դառնալու խորն իմաստին. առանց Սուրբ Հաղորդության որևէ քրիստոնյայի փրկություն չի կարող լինել, որովհետև Քրիստոս ինքն իր խոսքերում ասում է. «Ես եմ կենդանի հացը, որ երկնքից է իջած» (ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ Զ:39-71): 33 դիմապատկերներից յուրաքանչյուրն արտահայտում է Քրիստոսի ներկայությամբ Վերջին ընթրիքի՝ Պասեքի ժամանակ նրա ասած խոսքը. «Ես եմ կենդանի հացը, որ երկնքից է իջած. թե մէկն այս հացից ուտի, յափտենապէս կ'ապրի. եւ այն հացը, որ ես կը տամ, իմ մարմինն է, որը ես կը տամ, որպէսզի աշխարհը կեանք ունենայ» (ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ Զ:39-71):

Առհասարակ ողջ այս երևույթն ունի կարևորագույն նպատակ. ելնելով մեր ակունքներից՝ պահել ու պահպանել մեր ազգային արժեքները, որի հիմնավոր կամուրջը հայ ազգային քրիստոնեությունն է:

**Я ЕСМЬ ХЛЕБ ЖИЗНИ
ПОРТРЕТ ХРИСТА НА АРМЯНСКОМ ТРАДИЦИОННОМ ЛАВАШЕ
РИПСИМЕ ВАРДАНЯН**

Статья представляет эксклюзивные образцы народного искусства и повествует об истории возникновения экспонатов (армянские традиционные лавашы с ликом Христа).

Ключевые слова – Христос, христианство, портрет, армянский традиционный лаваш.

**I AM THE BREAD OF LIFE
CHRIST'S PORTRAIT ON TRADITIONAL ARMENIAN LAVASH**

HRIPSIME VARDANYAN

The article presents exclusive examples of folk art and tells the story of the appearance of exhibits (Armenian traditional lavash with the face of Christ).

Key words – Christ, Christianity, portrait, Armenian traditional lavash.

